

**ՀԱՅ ՆՇԱՆԱՎՈՐ ԱԶԳԱԳՐԱԳԵՏԸ. ԱՐՄԵՆՈՒՀԻ
ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ**

Ազգագրագետ Արմենուհի Արմենակի Ստեփանյանը, 70-ամյակը չբոլորած, գնաց հավերժի ճամփով: Արմենուհին ծնվել է 1948 թ. նոյեմբերի 7-ին Երևանում, ծառայողի ընտանիքում: Մայրը շիրակցի էր, հայրը՝ Արևմտյան Հայաստանից. ցեղասպանության զոհ ընտանիքի զավակ էր: 1966 թ. ավարտել է Ն. Կրուպսկայայի անվան միջնակարգ դպրոցը, 1966-1971 թթ. սովորել ԵՊՀ բանասիրական ֆակուլտետի հայոց լեզու և գրականություն բաժնում: Ա. Ստեփանյանը ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ է ընդունվել 1972 թ. փետրվարից՝ որպես ազգագրության բաժնի

ավագ լաբորանտ: 1987 թ. ստացել է կրտսեր գիտաշխատողի կոչում:

Ինստիտուտում աշխատել է մինչև իր երկրային կյանքի ավարտը՝ 2018 թ. ապրիլի 27-ը՝ 46 տարի: Հիանալի տիրապետում էր հայերենին և ռուսերենին, գիտեր անգլերեն: Բազմահմուտ էր հայոց լեզվի բարբառներում և որ շրջանում էլ գիտական հետազոտություն իրականացնելը՝ աշխատում էր խոսել բանասացի լեզվով՝ ձեռք բերելով վստահություն և ապահովելով անմիջական հաղորդակցում, արժանանալով գրուցակցի համակրանքին: Մասնակցել է բազմաթիվ ազգագրական արշավախմբերի աշխատանքների, հավաքել ուշագրավ և հանգամանալի նյութեր ուսումնասիրվող թեմաների վերաբերյալ:

Կրոնական փոքրամասնությունների հետ հետազոտություն իրականացնելիս գրանցում էր ազգագրական ուշագրավ նյութեր, որոնք ամփոփված են հաշվետվության մեջ¹:

1996 թ. պաշտպանել է թեկնածուական թեզ՝ «Հայ ժողովրդական տարազային զարդանախշերի խորհրդիմաստը»: 2004 թ. մրցույթով արժանացել

¹ Գուլյան Ա., Պողոսյան Ս., Ստեփանյան Ա., Կրոնական փոքրամասնությունները ՀՀ-ում, Ե., 2007, անտիպ:

է ավագ գիտաշխատողի պաշտոնի: 1997-ից Երևանի գեղարվեստի ակադեմիայի արվեստի պատմության և տեսության ամբիոնում դասավանդել է «Հայ ազգագրություն» և «Հագուստի պատմություն» առարկաները: 2012 թ. ստացել է դոցենտի գիտական կոչում՝ պատմագիտություն մասնագիտացմամբ:

Ա. Ստեփանյանն օժտված էր հարուստ գրական-մասնագիտական լեզվով, խոսքը հստակ էր և համոզիչ: Կատարում էր համեմատական մանրագնին և խոր վերլուծություններ: Հավատարիմ էր ազգագրագետի պատվիրաններին և սրբորեն պահպանում էր դրանք: Կուռք չէր դարձնում իր ժողովրդին, իր կրոնն ու մշակույթը: Երբեք չէր խեղում գիտությունը՝ փաստերը կեղծելով, մակերեսային, թույլ դիտարկումներով, վաղաժամ հետևություններով: Հարգալից էր երախտավորների, ուսուցիչների նկատմամբ: Այլէթնիկ ընդհանրությունների բնավորության, ծեսերի, սովորույթների, բարքերի մասին խոսում էր բացառապես հարգանքով: Եվս երկու գիտաշխատողի հետ ձեռնամուխ է եղել «Արդիականության ազգաբանություն» ներկա բաժնի ստեղծմանը:

Հեղինակ է երկու մենագրության, բազմաթիվ հոդվածների ու հրապարակումների: Կազմել է անվանի արվեստագետ-ազգագրագետ Սերիկ Դավթյանի կենսամատենագիտությունը² ներկայացնելով նրա գիտական ժառանգությունը, մանկավարժական ու հասարակական գործունեությունը:

2007 թ. «Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն» մատենաշարի 22-րդ հատորում լույս է տեսել Ա. Ստեփանյանի «Հայ ժողովրդական տարազի զարդանախշերը (ծիսական, գունային և նախշային համակարգեր)» աշխատությունը, որտեղ ուսումնասիրված են ժողովրդական տարազի զարդանախշման ծիսագործառնական նշանակությունը, տարազի զարդանախշերի գունային համակարգը, զարդանախշման ձևերը, միջոցները և նյութը³: Ա. Ստեփանյանի համակարգային հետազոտության է ենթարկել երկրաչափական, բուսական և կենդանական զարդանախշերը, ինչպես նաև կարևորվել է տարազային զարդանախշերի տեղայնացման և տարածվածության խնդրի լուծումը:

2010 թ. լույս տեսած «XX դարի հայրենադարձությունը հայոց ինքնության համակարգում» ուշագրավ մենագրության մեջ հեղինակը ներկայացրել է հայոց հայրենադարձության, ներգաղթի երևույթները, որոնք առաջին անգամ ուսումնասիրել է ազգաբանական տեսանկյունից: Հանգամանորեն քննել են ներգաղթի ընթացքը, փուլային առանձնահատկությունները, ներգաղթածների և տեղաբնակների լեզվական, կենցաղային փոխըմբռնումները և ընկա-

² Դավթյան Ա., Կենսամատենագիտություն (կազմող՝ Ա. Ստեփանյան), Ե., 1999:

³ Հայ ժողովրդական տարազի զարդանախշերը (ծիսային, գունային, նշանային համակարգեր), Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն (ՀԱԲ), պ. 22, Ե., 2004:

լումները, առնչությունները, կենցաղային փոխներթափանցումները, նորեկների հարմարվողականության և ինտեգրման հիմնախնդիրները⁴, ազգաբանորեն դիտարկել է հագուստի և ուտեստի առանձնահատկությունները: Ներգաղթը դիտարկվել է ըստ փուլերի՝ 1919-1920-ական թթ., 1930-ական թթ., 1946-1948 թթ. և սփյուռքահայերի ներգաղթը՝ 1960-1970-ական թթ.: Հատուկ ուշադրություն է դարձվել նոր միջավայրում ներգաղթածների ինքնության և վարկանիշի փոփոխություններին: Ամփոփել է ներգաղթի դասերը, արժևորվել դրա դերն ու նշանակությունը:

Մեծ և գործուն մասնակցություն է ունեցել հայոց ոչ նյութական մշակութային ժառանգության դասակարգման և չափորոշիչների որոշարկման աշխատանքներին և հեղինակել է ժողովրդական տոներ և հավատալիքներ բաժինները: Ռուսալեզու «Հայեր» գրքում (2012 թ.) զարդանախշերին նվիրված մասի հեղինակը այս հարցի խորագիտակ Ա. Ստեփանյանն է: Շուրջ հինգ տարի կանոնավոր դաշտային ազգագրական նյութեր է գրառել և կատարել ազգագրական դիտարկումներ Արցախի Հանրապետության բազմաթիվ բնակավայրերում: Արցախում՝ «Այայի երկրում», իրեն հատուկ ջերմեռանդությամբ իրականացնում էր խորացված հարցազրույցներ և խմբային հարցումներ: Հայկական ազգային ատլասի երկրորդ հատորում ներկայացված են Ա. Ստեփանյանի (Ս. Պողոսյանի համահեղինակությամբ) կազմված «Հայոց ավանդական ուտեստները» (174-175) և «Ձարդարանք և զարդանախշ» պատկերազարդ քարտեզները (182-183):

Գիտական հետաքրքրությունների շրջանակը բավական լայն էր՝ հավատալիքներ, տոներ, զարդարվեստ, ներէթնիկ և կրոնական խմբերի ազգաբանական դիտարկում և ուսումնասիրում: Հեղինակ է շուրջ 50 հոդվածի, որոնք միշտ առանձնացել են հարցադրումների ինքնատիպությամբ, թարմությամբ և նյութի վերլուծությամբ: Ընդդիմախոսել է մի շարք ատենախոսական աշխատանքների՝ մշտապես հանդես գալով խոր վերլուծություններով և առաջարկներով, դիտարկումներով և դիտողություններով:

Վերջին տարիներին Ա. Ստեփանյանի գիտական հետազոտության առարկան Հայաստան տեղափոխված սիրիահայերն էին: Դիտարկելով նոր միջավայրին հարմարվելու գործընթացը՝ առանձնահատուկ քննության է ենթարկել նորեկների ինքնընկալման մեջ տեղի ունեցած փոփոխությունները և հայաստանաբնակների հետ փոխհարաբերությունների շարժընթացը: Զուգահեռ անցկացնելով XX դարի հայրենադարձության տարիների և ներկա օրերում իրա-

⁴ XX դարի հայրենադարձությունը հայոց ինքնության համակարգում, Ե., 2010:

կանացող սիրիահայերի տեղափոխության ընթացքում տեղի ունեցող գործընթացներին՝ նկատել է փոխադարձ հանդուրժողականություն և միմյանց ավելի լավ ճանաչելու և ինտեգրվելու ցանկություն: Ա. Ստեփանյանը կարևորում էր այն փաստը, որ յուրաքանչյուր հարց, մշակութային տարր և երևույթ մշտապես ու շարունակաբար փոփոխվող և զարգացող փուլում է, ուստի հետազոտական առումով անելիքները շատ են:

Վերջին երկու տարին գործուղման մեկնելու հնարավորություն չունեն, որը մեծապես խանգարում էր թեմայի իրականացմանը և սահմանափակում հնարավորությունները, քանի որ յուրաքանչյուր ազգագրական ուսումնասիրության համար դաշտային հետազոտության միջոցով ձեռք բերված նյութերն անփոխարինելի են: Ա. Ստեփանյանի վերջին գեկուցումները եղել են 2017 թ. հոկտեմբերի 25-ին և 26-ին Երևանում կայացած «Քաղաքական բռնաճնշումները Հարավային Կովկասում խորհրդայնացումից մինչև 1950-ական թթ. (պատմություն, մշակույթ, հիշողություն)» գիտաժողովում՝ «Հայրենադարձությունը և ստալինյան բռնաճնշումները» խորագրով, և նոյեմբերի 27-ին և 28-ին իր սիրելի աշխատավայրում՝ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտում, «Հայ ժողովրդական մշակույթ» 18-րդ հանրապետական գիտաժողովում՝ («Հյուսիս և ասեղնագործության ծիսական դերը հայոց ժողովրդական մշակույթում» վերնագրով):

Որպես մարդ՝ բարի էր, լուսավոր, բարյացակամ և նրբազգաց: Արմենուհի Ստեփանյան մարդու, գիտնականի, ընկերոջ, դասախոսի, ինքնատիպ անհատականության պակասը կզգան նրա հետ շփված գործընկերները, ուսանողները, բանասացները, ընթերցողներն ու ունկնդիրները:

ՊՈՂՈՍՅԱՆ Ս.Հ.

Պատմական գիտությունների թեկնածու